

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za Sociologiju

Diplomski rad

NEKI ELEMENTI FORMIRANJA RODNOG IDENTITETA:
SOCIOLOŠKA ANALIZA

Studentica: Alma Mlivić

Mentorica: Dr. sc. Branka Galić

Zagreb, rujan 2016

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	3
2. Polemika između spola i roda	4
2.1 Macho muškarac i plaha žena.....	6
2.2 Marginalizirane spolno-rodne skupine	7
3. Kulturološke preobrazbe roda	9
3.1 Rod i religija.....	10
3.2 Kultura patrijarhalnog društva	11
4. Struktura rodnih odnosa u obitelji.....	15
4.1 Nuklearna obitelj kao jedina prirodna struktura obitelji?.....	17
5. Potlačenost ženskog spola/roda.....	20
5.1 Žena kao živa lutka	21
5.2 Žene/prava/ratovi	22
5.3 Utjecajne žene feminizma	24
5.4 Kronologija položaja žena u društvu kroz povijest.....	26
6. Rod i obrazovanje.....	27
7. Rodna ravnopravnost/neravnopravnost.....	31
8. Zaključak.....	34
9. Literatura	35

1. Uvod

U poprilično velikoj paleti elemenata koji, u većoj ili manjoj mjeri, utječu na stvaranje i samo poimanje rodnog identiteta izabrala sam nekoliko njih koji su, po meni, ključni te će o istima u radu biti riječi. Prvi među njima jest društvo koje svojim normama i nametnutim vrijednostima utječe na sve sfere našega života, uključujući i pitanje spola i roda.

Prvotna problematika vezana uz relaciju spol-rod jest poistovjećivanje istih. Društvo bezuvjetno pretpostavlja i očekuje da je osoba ženskog spola nužno i ženskog roda, odnosno, da je osoba muškog spola nužno muškog roda. Osim toga očekuje da se osoba, ovisno o spolu, ponaša prema točno određenim pravilima koja joj spol/rod nalaže. Svi oni koji se ne uklapaju u tu nametnutu sliku o spolu i rodu na razne se načine degradiraju iz društva. S obzirom na činjenicu da se ta očekivanja od društva do društva razlikuju očekivano je da je i rodna ravnopravnost/neravnopravnost u svakom društvu na nekoj drugoj razini.

Kultura, kao sljedeći element, utječe na stil života, odgoj i stvaranje „racionalne percepcije društva“ te je u svom poimanju vrlo egzaktna i isključiva. Svako društvo koristi spol kao jedan od kriterija za opisivanje roda i gotovo da ne postoje dvije kulture koje bi se u potpunosti mogle složiti u tome po čemu se rodovi razlikuju. Pod okriljem kulture prilično je velik i utjecaj religije. Religijske institucije imaju popriličnu moć i utjecaj na društvo općenito, a norme i pravila koje one nalažu ne dozvoljavaju odstupanja u nijednom pogledu.

Obitelj, mjesto u kojem se odvija najveći dio socijalizacije, na neki način stvara stavove i vrijednosti svojih naraštaja, uključujući i one vezane uz rodno pitanje. Rana socijalizacija, koja se odvija u obitelji, dokazano je najvažniji faktor u stvaranju samog identiteta individue.

Obrazovanje također putem institucija i udžbenika ima poprilično velik utjecaj na sliku o rodnom identitetu. Isto tako ima moć tu istu sliku iskriviti i prezentirati ju prema svojim osobnim interesima i stavovima.

Žene, kao svakako ugroženiji spol/rod, stoljećima se bore kako bi promijenile razne „datosti“ i norme koje prethodno navedeni elementi nalažu. Svoju pobunu one očituju kroz razne pokrete kojima traže svoja prava i svoje ravnopravno mjesto u društvu.

Nadam se da ću uspjeti prikazati nepravilnosti koje utjecaji navedenih elemenata stvaraju na nivou društva i na individualnom nivou.

2. Polemika između spola i roda

Iako u suvremenoj društvenoj znanosti postoji jasna razlika između spola i roda u suvremenom hrvatskom jeziku često dolazi do poistovjećivanja istih. Razlog tome je, najvjerojatnije, uvriježeno mišljenje da je osoba muškog/ženskog spola automatski istog roda, što znači da se osoba rođena kao žena treba ponašati kao žena i imati ženske karakteristike i manire koji su joj, valjda, urođeni. Drugi razlog je nedovoljan interes za uopćavanje razlika jer je opće poznato da će društvo određene konstatacije, za koje nije zainteresirano ili u kojima ne vidi osobnu satisfakciju i interes, prihvatiti kao istinu i datost. Do tih sam saznanja došla na osnovu razgovora s prijateljima, poznanicima i kolegama s posla koji tu razliku obično ne čine.

Literatura nudi velik broj definicija spola i roda, no meni su se najprikladnije učinile one udruge Ženska soba koje u nastavku i slijede. *Spol je društvena i zakonska klasifikacija bioloških karakteristika koja dijeli osobe na osnovu kategorije: ženski, muški i interseks.* Prema istom izvoru, *rod je individualni konstrukt vlastitog identiteta/izražavanja koji potvrđuje/negira i nadilazi društveno zadane i formirane spolne i rodne uloge muškaraca i žena kao i cijelu binarnu osnovu „muškog“ i „ženskog“.*

Svako društvo koristi spol kao jedan od kriterija za opisivanje roda. Dok za spol možemo reći da je, na neki način, uvjetovan biološkim karakteristikama, kod roda to nije slučaj. Rod bi trebalo razumjeti ne kao neku „stvarnu“ društvenu razliku između muškaraca i žena nego kao oblik diskursa koji se odnosi na skupine subjekata čije društvene uloge određuje njihova spolna/biološka razlika za razliku od njihova ekonomskog položaja ili pripadnosti etničkim i rasnim kolektivitetima. (Yuval-Davis, 2004.). Rod je uvjetovan osobnim identitetom pojedinca i ne podliježe binarnom muško-ženskom sustavu. To ne znači da u različitim društvima i na različitim mjestima u tim društvima ne postoje vladajući društveni diskursi i prakse koji se odnose na organizaciju spolne razlike i biološke reprodukcije te na temelju njih uspostavljaju oblike predstavnštva. (Yuval-Davis, 2004). Svako društvo nameće svoje rodne uloge i modele očekivanog ponašanja muškaraca i žena. Problem nastaje kada se osobni identitet pojedinca ne poklapa s njegovom očekivanom ulogom u društvu. Društvo se slijepo drži utvrđenih rodno-spolnih uloga i uglavnom nema razumijevanja za bilo kakva odstupanja. Neovisno o različitom viđenju muških i ženskih uloga u različitim društvima osnovna pretpostavka je ista: muškarac se treba ponašati kao muškarac a žena kao žena, što god to u određenom društvu označavalo.

Prije objašnjenja očekivanih ponašanja i rodni uloga muškaraca i žena u društvu, kratko ću se osvrnuti na spolnu diferencijaciju odnosno razliku u razvoju primarnih spolnih karakteristika muškaraca i žena. Prema istraživanjima ta razlika ovisi o spolnim kromosomima i žlijezdama koje se nalaze u tijelu čovjeka. I muškarci i žene u svom tijelu imaju iste hormone- progesteron, estrogen i androgen, a muškarcima i ženama čini ih upravo razlika u proporciji tih hormona. Biologija kaže da je osnovni spol ženski odnosno da su zapravo svi programirani da se razviju kao žene. Za razvoj muške osobe potrebna je prisutnost testosterona koji omogućuje razvoj muških spolnih oznaka ali također pretpostavlja razliku u građi pojedinih dijelova mozga. Fiziološke razlike pojavljuju se i nakon rođenja a objašnjene su kroz razliku u osjetljivosti kože, snazi i dužini i težini tijela nakon rođenja.¹ Biološke teorije i analize upravo ovim navedenim biološkim karakteristikama često nastoje opravdati mušku dominaciju i tradicionalnu podjelu poslova datom biološkom muškom sposobnošću odnosno ženskom nesposobnošću. Iako su određene biološke karakteristike neosporive, što nam je uostalom svima vidljivo i jasno, to nam ne daje za pravo da na osnovu njih određujemo nečiju sposobnost/nesposobnost i ponašanje.

Ljudi se rađaju kao pripadnici muškog i ženskog spola. Socijalizacijom se kasnije uče kako biti djevojčice i dječaci. Od malena ih se uči prikladnom ponašanju, stavovima, ulogama i aktivnostima i njihovu međusobnom odnosu. Možemo reći da ih se uči njihovim rodni ulogama odnosno načinima ponašanja i obveza koje se pripisuju pojedinom rodu. Rodni identitet podrazumijeva vlastitu rodnu samokoncepciju koja nije nužno ovisna o spolu i predstavlja početak rodnog tipiziranja. Kada se dogodi situacija u kojoj se rodna uloga kosi sa svojim rodni identitetom pojedinca društvo to uglavnom karakterizira kao devijaciju. Rodne su uloge često povezane sa stereotipima koji predstavljaju iskrivljene mentalne slike koje podrazumijevaju čitav niz karakteristika, bilo fizičkih ili psihičkih, koje određuju grupu uz koju se javljaju. Sociološka su istraživanja pokazala da rodni stereotipi snažno utječu na interpretaciju muškog i ženskog ponašanja. Rodni identiteti i rodne uloge vrlo su važni faktori u razumijevanju roda ali i u razumijevanju razlika između spola i roda.

¹ Nakon rođenja muška su djeca nešto duža i teža od ženske djece pa tako imaju proporcionalno veća pluća i srce te im veći postotak težine tijela otpada na mišiće a manji na masno tkivo nego kod ženske djece

2.1 Macho muškarac i plaha žena

Postupanje s djetetom od rođenja određeno je njegovim spolom. Novorođenčad je odmah izložena tradicionalnom razlikovanju što ga određuje kultura, a društvo s njima postupa na stereotipne načine. Već u ranom djetinjstvu počinje podjela na osnovu nametnutog izbora igračaka ovisno o rodu. Pretpostavlja se da će djevojčice zanimati „igračke za djevojčice“ (lutke, nakit, setovi za šminkanje), a dječake „igračke za dječake“ (roboti, dinosauri, autići..). Iako se navedeni izbor igračaka uzima kao pretpostavka on se prešutno smatra nepisanim pravilom i svako odstupanje od istog društvo osuđuje. Roditelji su, na neki način, prisiljeni birati igračke za djecu koje su društveno prihvatljive jer će u suprotnom njihovo dijete od malena biti etiketirano u društvu. Tako s jedne strane imamo skupinu roditelja koji će birati igračke za svoju djecu isključivo prema spolu, jer smatraju da je to jedino prirodno i normalno dok će s druge strane određena skupina roditelja to isto činiti ali iz razloga navedenih u prethodnoj rečenici. Samo je mali broj roditelja koji će taj izbor prepustiti djetetu ne obazirući se na očekivajuće rodne norme već na stvarni identitet i potrebe svog djeteta.

U socijalnom pogledu djevojčice se općenito opisuju altruističnijim i spremnijima na suradnju, premda je utvrđeno vrlo malo razlika između djevojčica i dječaka u njihovom stvarnom razvoju. Od dječaka se očekuje da se služe prijetnjama i tjelesnom silom dok djevojčice češće odbiru nagovaranje i rasuđivanje. Ne uzima se u obzir činjenica da se neki dječaci ne žele koristiti prijetnjama i silom niti da neke djevojčice nisu vješte u nagovaranju. To se jednostavno od njih očekuje. Ta ista očekivanja mogu kod djece izazvati osjećaj tjeskobe i manje vrijednosti i na taj način utjecati, uglavnom negativno, na daljnji tijek njihova života. Ako analiziramo ponašanje djece školske dobi dolazimo do zaključka da su etiketirana i često izložena raznim vrstama mobinga upravo ona djeca koja se ne ponašaju prema rodno očekivanim ulogama. Pri tome mislim na povučene i nasilju nesklone dječake i na djevojčice koje su upravo tome sklone. Problem rodni odnosa se produbljuje u kasnijoj, odrasloj dobi, a ja ću ga pokušati objasniti stereotipima macho muškarca i plahe žene.

Poželjne osobine „tradicionalnog pravog muškarca“ možemo svesti na konstataciju- Ništa ženskasto! Elizabet Bainter u svojoj knjizi *Identitet XY*, jednoj od rijetkih knjiga objavljenih u Poljskoj kaže: biti muškarac znači tri stvari: ne biti žena, dijete ili homoseksualac (Wojnicka, Adamczyk, 2005). Sam pojam muškosti izgrađen je kao opozit pojmu ženskosti.

Pravi muškarac mora imati stoički izraz lica, svojom pojavom odavati sigurnost i biti svakako krajnje odlučan. Od njega se očekuje pribranost u svakom trenutku i konstantno dokazivanje svoje muškosti. I da, njega ništa ne bi smjelo slomiti niti rasplakati. Žena je, s druge strane svojom biološkom sudbinom (menstruacijom, trudnoćom, majčinstvom) vezana uz svoju ženskost. Ona je plaha i ranjiva zaključana u svojoj privatnoj sferi koja joj je rođenjem predodređena. Ona mora imati određene manire ponašanja i biti poslušna i ponizna. Ta tradicionalna slika rodni uloga i ponašanja se vremenom promijenila u neku naizgled prihvatljiviju verziju za rodove, no meni se čini da su se pozitivne promjene dogodile samo po pitanju muškog roda. Naime, predodžba moderne muškosti ne pretpostavlja više samo tradicionalni oblik macho muškarca koji svoj identitet temelji na dominaciji. Britanski novinar Mark Simpson 1994.g skovao je pojam metroseksualac, koji se odnosi na novi tip društveno prihvatljivog muškarca. Radi se o kategoriji poprilično narcisoidnih muškaraca koji su opsjednuti izgledom i potrošnjom. Možemo reći da navedena kategorija poprma određene osobine koje su do tada bile karakteristike isključivo ženskog roda. Iako konotacije koje je pojam imao nisu bile baš pretjerano pozitivne u svakom se slučaju muška rodna uloga proširila i dala muškom rodu veći izbor društveno prihvatljivog ponašanja. Za ženski rod nije skovan nikakav novi pojam, a rodna uloga žene promijenila se utoliko što je postalo dozvoljeno da ona povremeno i pod određenim uvjetima „zaluta“ u javnu sferu. Stoga njena uloga je da i dalje ostane plaha, podložna i ponizna.

Vezano uz temu nametnutih rodni uloga osobito me se dojmio ulomak iz knjige *Svest žene-svet muškarca* koji u cijelosti slijedi. „*Ovog puta započela sam sa novim istraživanjem, vraćajući se svome ja koje je plakalo što u baru nije moglo da igra flipere, koje je imalo menstruaciju i posmatralo zalazak sunca, koje je čeznulo da se vrati u doba puberteta, da gaca kroz barice i blato, koje je pravilo stoj na rukama dok muškarci još nisu marili da gledaju njene gaćice. Bila sam pogođena tragedijom polne podjele i načinom na koji me je ona sputavala.*“ (Rowbotham, 1983.)

2.2 Marginalizirane spolno-rodne skupine

Kao što sam već prethodno navela rodna podjela u društvu je vrlo jasno određena i podrazumijeva isključivo muški i ženski rod. Svako odstupanje od zadanih normi društvo osuđuje i isključuje. Posebnu ću pozornost obratiti na homoseksualnu skupinu iako to nije jedina skupina koju društvo marginalizira po pitanju roda.

Sam pojam homoseksualnost u znanost je uveo mađarski liječnik Karl Benet 1869. godine, kada ju je definirao kao „spolnu usmjerenost koja obuzete osobe čini tjelesno i duhovno nesposobnima da se normalno spolno uzbude i usađuje im se odbojnost prema drugom spolu, no privlačnosti vlastitog spola se ne mogu oduprijeti. (Tomašević, 2003). Dok se heteroseksualnost smatra sasvim normalnom pojavom, homoseksualnost se smatra jednom od najvećih zagonetki koja je oduvijek budila ljudsko zanimanje. Vrlo su interesantna znanstvena istraživanja Hanne Blank koja na vrlo specifičan način gleda na nastanak pojma heteroseksualnosti. Naime, ona smatra da je pojam heteroseksualnosti stvoren tek u 19 st i to zato kako bi se u sudskim procesima odvojio način na koji ljudi mogu biti seksualni.² Do tada se, prema njenim istraživanjima, ljude jednostavno definiralo ljudima, a spolni odnos s osobom istog ili različitog spola se samo sagledavalo u kontekstu kažnjavanja ponašanja, i to osobito crkve.

U patrijarhalnom se načinu razmišljanja na žensku homoseksualnost gleda kao na oponašanje muškaraca odnosno prisvajanje njihovih povlastica. Žene svojim ulaskom u homoseksualni par simbolički napuštaju patrijarhalnu zajednicu, u kojoj djeluju kao podčinjene , i uspostavljaju svoju vlastitu zajednicu; na ovaj način one postaju neovisni subjekti. (Doli, 2005). Prema tim tvrdnjama ispada da žene homoseksualnost koriste kao bijeg iz patrijarhalne zajednice. Pitanje homoseksualnosti osobito je problematično u nacionalnim zajednicama utemeljenim na etnicitetu koje u svojim nacionalističkim ideologijama postavljaju stroge granice, osobito za žene. O homoseksualnim skupinama i o uzrocima nastanka homoseksualnosti postoje brojne teorije i brojna znanstvena istraživanja, no po pitanju uvrštavanja istih u rodnu podjelu nije puno toga učinjeno.

Termin koji je vezan uz rodno marginalne skupine jest transrodnost. Transrodnost se odnosi na situaciju u kojoj rodni identitet nije u skladu sa spolno uvjetovanim tradicionalnim rodnim ulogama i obuhvaća modifikaciju iz muškarca u ženu, žene u muškarca i transvestita . Iz navedenih modifikacija proizlazi transrodna osoba, transeksualna osoba ,transvestit i androgina osoba .³ Problem, po meni, nije postojanje seksualne orijentacije i ponašanja navedenih osoba već priznavanje njihove seksualnosti kao dijela rodne podjele.

² Određivanje ljudske seksualnosti trebalo je olakšati rad na rješavanju određenih seksualnih zločina.

³Transrodna osoba je osoba čiji rodni identitet ili rodna prezentacija nije u skladu sa spolno uvriježenim tradicionalnim normama; Transvestit je osoba koja nosi odjeću rezerviranu za drugi spol; Androgina osoba posjeduje rodni identitet koji je odvojen i od muškog i od ženskog spola te se smatra „među-polom“ odnosno nekim srednjim rodnom

U ovoj cjelini, pored objašnjenja spola i roda, pokušala sam skrenuti pažnju i na utjecaj koji društvo ima na rodnu podjelu i rodne uloge. Premda utjecaj društva na rodni identitet nisam stavljala pod poseban naslov, svakako ga smatram jednim od vrlo važnih elemenata formiranja rodnog identiteta. Različitost poimanja rodni uloga u pojedinim društvima pod utjecajem je kulture pojedinog društva, stoga ću o utjecaju kulture na rodni identitet pisati u sljedećem poglavlju.

3. Kulturološke preobrazbe roda

Kada se problematizacija roda razmatra sa sociološkog aspekta, temeljno pitanje za sociologiju roda postaje: kako je moguće da se, premda sva društva i kulture prepoznaju razlike između „muškaraca“ i „žena“, te kategorije različito vrednuju u brojnim društvima/kulturama, i to na način da gotovo sva društva i kulture nižu vrijednost dodjeljuju ženama, a ne muškarcima, iz čega proizlaze i niže vrijednosti socijalne stratifikacije te rodnim odnosa u najširem smislu. (Galić, 2002) Možemo reći da po pitanju kulture/društva i rodni odnosa nije samo problematično to što različite kulture/društva nameću različita poimanja rodni uloga već i njihov način interpretacije rodne uloge i položaja žene u društvu, koji je u veći slučajeva inferioran. Strogi kulturni kodeksi o tome što znači biti „prava žena“ često su nastali radi toga da se žene zadrži u tom slabijem položaju. (Yuval-Davis 2004). Lik žene, često majke, u mnogim kulturama simbolizira duh kolektiviteta dok, s druge strane, ta ista žena-majka biva često isključena iz javne sfere i stavljena u položaj objekta. Kulturne tradicije često su bile vrlo okrutne prema ženama pa se tako susrećemo sa primjerima ubojstva žena zbog preljuba, bijega od kuće, i drugih kulturnih oblika ponašanja za koje se drži da obeščašćuju muški rod. Iste se kulturne tradicije koriste kao načini legitimiranja vlasti nad ženama i njihova tlačenja.

Gotovo da ne postoje dvije kulture koje bi se složile u tome po čemu se rodovi razlikuju. Postoje znatne razlike u rodnim ulogama između kultura. Rodni odnosi, te određeno ponašanje njenih muških i ženskih pripadnika često čine određenu kulturu prepoznatljivom. Također, zbog presudne važnosti društvene reprodukcije za kulturu, za rodne se odnose često drži da tvore „bit“ kultura kao načina života koji se prenose s naraštaja na naraštaj. (Yuval-Davis, 2004) Utjecaj kulture na rodne uloge povezan je i sa stupnjem razvijenosti društva. Kako društva postaju složenija uloge koje preuzimaju žene i muškarci nisu više toliko određene kulturom koliko društveno političkim i ekonomskim faktorima. Osim navedenih faktora vrlo je bitno i područje religije koje svakako ima svoj utjecaj na rodni identitet.

3.1 Rod i religija

O utjecaju kulture na rodni identitet gotovo da ne možemo govoriti bez osvrta na religijski aspekt. Područje religijskog tijesno je vezano s područjem kulture, premda se ne mogu svesti jedno pod drugo. Sociološka i antropološka istraživanja pokazala su da u svim društvima religijski sistemi snažno djeluju na rodne uloge postavljajući kulturne norme i pravce organizacije društva. U interesu istraživanja religije i roda jest utvrditi postoji li religija koja je naklonjena ženama. Lista kojom bi argumentirali negativan odgovor je prilično duga a samo neki od primjera koji tome idu u korist su žrtvovanje novorođenih djevojčica, kineski „zlatni lotos“, menstrualni tabui i naizgled bezazleno pokrivanje glave i lica u islamu.⁴ Nabrojani primjeri ne prikazuju neku davnu istorijsku praksu već i ilustracije suvremene religije. (Radulović, 2006) Značajan dio istraživanja religije i roda pokriva feministička teologija koja svoju kritiku prema teologiji usmjerava na isključivo muško učenje o Bogu.

Iako feministička teologija nije ušla u institucionalne akademske okvire, ona se održala kao feministička perspektiva roda i religije unutar feminističke teorije. Ta perspektiva podrazumijeva problematiziranje ženskog religijskog iskustva, redefiniranje osnovnih postavki dogmatskih učenja i uloga žena u religiji, otkrivanje „ženske istorije“ u crkvenoj istoriji i istoriji teološke misli. (Radulović, 2004) Kritika feminističke teologije bila je usmjerena na njeno izostavljanje socijalnog, povijesnog i kulturnog konteksta zbog kojeg je često dolazilo do stvaranja utopijskih ideja.

Kroz povijest je veliki utjecaj na društvo i pojedince imala, i još uvijek ima samo možda u manjoj mjeri, Crkva. Bilježi veliki broj sljedbenika koji su, kako bi bili pravi vjernici, prihvaćali i živjeli učenja koja je Crkva propagirala.

⁴ Kineski „zlatni lotos“ nekada je u Kini bio uobičajena i neophodna pojava a označavao je ritual u kojem bi se djevojčicama u dobi od šest ili sedam godina navukle tijesne cipice koje do odrasle dobi nisu smjele skidati kako bi im stopala ostala mala; Menstrualni tabui-radnje vezane za menstrualne cikluse moraju biti interpretirane unutar kulturnog konteksta u kojem se odigravaju. Tako npr. većina sjevernih Amerikanca pretpostavlja da je izolacija žena koje menstruiraју od nemenstrujućih članova društva represivna, dok u nekim društvima koja to prakticiraju, žene cijene to vrijeme odojenosti od njihovih tipičnih dužnosti, kao i društvo drugih žena; Pokrivanje glave i lica u islamu odnosi se na religijske prakse koje navedena religija nalaže

O moći Crkve govori J.Stuart Mill u svojoj knjizi *Podređenost žena* pa ulomak o tome u nastavku slijedi. „*Moć Crkve bijaše neizmjerljiva. Mogla je natjerati kraljeve i plemiće da se odreknu svojih najmilijih posjeda u korist Crkve. Mogla je navesti tisuću ljudi da se u punom naponu snage i svjetovnih mogućnosti zatvore u samostane i siromaštvom, molitvama i postom rade na svojem spasenju. Mogla je poslati stotine tisuća ljudi da po kopnu i moru, preko Europe i Azije daju svoje živote za oslobađanje Svetog groba. Mogla je navesti kraljeve da se odreknu žena što su ih strasno ljubili zato što bi ih Crkva proglasila da su srođnicima u sedmom (po našem računu četrnaestom) koljenu. Sve je to mogla, no nije mogla navesti ljude da se uzajamno manje bore ili manje brutalno tiraniziraju svoje kmetove ili stanovnike grada, kada im se ukazala prilika.*“

Ovim ulomkom htjela sam samo približno demonstrirati moć Crkve i njenu mogućnost utjecaja na sve sfere društvenog života, uključujući i rodno pitanje, svojih sljedbenika. Stav Crkve po pitanju roda vrlo je jasan i radikalan. Žena je prvotno majka i kućanica a muškarac „glava“ i skrbnik obitelji. Brak koji se crkveno sklopi ne može biti poništen, osim u ekstremnim slučajevima i uz posebne dozvole Vatikana, neovisno o odnosu između muškarca i žene koji se u tom braku razvio. De Beauvoir, feministkinja o kojoj će u radu kasnije biti riječi, uviđa posebno mjesto žena u kršćanskom kontekstu. Glavne uloge koje su date ženi su uloga milosrđa i nježnosti i to ustoličene u liku Bogorodice. Na taj se način, po njoj, razvija mit o ženskoj misterioznosti i nedokučivosti te o njezinoj potpunoj ukorijenjenosti u prirodu. Poistovjećivanje s Bogorodicom daje ženskom rodu epitete poniznosti, bezgrešnosti i dobrote koji ga prate do dana današnjeg. Bezgrešnost naravno osim ako su u pitanju reproduktivni odnosi. Ono što je meni paradoksalno po pitanju religijskog učenja Crkve jest činjenica da je Bog prema istim učenjima ljudima dao slobodnu volju da bi ih istovremeno ograničavao određenim normama i pravilima.

3.2 Kultura patrijarhalnog društva

Patrijarhat bi, u svom doslovnom prijevodu, označavao prevlast muškog spola nad ženskim odnosno dominaciju muškog spola u društvu. Prema nekim teorijama prethodio mu je matrijarhat koji potiče od latinskog mater (majka) i grčkog archein (vladati) i označava političku vlast žena u društvu i njihovu dominaciju u obitelji.

Mit o Amazonkama vjerojatno je najpopularnija priča koja predstavlja matrijarhat u svom punom značenju. Naime, u državi koja se nalazila na sjeveroistoku Male Azije vladale su žene-ratnice a muškaraca u doslovnom smislu te riječi uopće nije ni bilo. Oni su služili samo za održavanje potomstva i to u stanju ropstva. Iako postojanje matrijarhata u povijesti nije dokazano, svakako je skrenulo pozornost na društva u kojima je uloga žene bila potpuno drugačija nego u patrijarhalnim društvima. Iako bi nama ženama matrijarhat bio puno bolja opcija, moramo priznati da je i jedan i drugi oblik društva nepravedan, prema jednom spolu. Patrijarhalnost ima temelj u nametnutim pretpostavkama o karakteristikama i ponašanju muškaraca i žena. Muškarac kao „hranitelj“ obitelji dužan je materijalno skrbiti o svojoj obitelji dok je žena dužna brinuti o potomcima i biti podložna „hranitelju“ u svakom trenutku. Muškarac i žena vezani su bračnim ugovorom, koji je jedan od uvjeta egzistiranja patrijarhalnog društva. Kako je brak cilj što ga društvo nameće ženama, budućnost za koju su odgajane, no čemu bi sve trebale težiti, osim onih koje su premalo privlačne da ih muškarac izabere za družicu, moglo bi se pretpostaviti kako je sve napravljeno tako da se bračno stanje ženama omili tako da ne žale zbog toga što nemaju nikakvog drugog izbora.(Mill.S.,2000g.) Žena bi, osim što bi trebala biti od malena pripremana na udaju i podređenost, trebala biti i lijepa kako bi zadovoljila, pored svih ostalih, i fizičke kriterije muškarca. No, ljepota žene nije nešto na što ona ima baš neki utjecaj a i sam pojam ljepote je vrlo relativan pojam tako da mi nije jasno iz kojeg je razloga uopće uvrštena u kategoriju braka.

Muška dominacija i moć karakteriziraju patrijarhat. Patrijarhalna pravila još uvijek upravljaju većinom svjetskih religijskih, obrazovnih i obiteljskih sistema. Mi smo generacija koja je socijalizirana u patrijarhalnom sistemu. Većina nas je naučila patrijarhalne stavove prvotno u obiteljima iz kojih potječemo. Kasnije se patrijarhat nastavio širiti kroz kuturu i obrazovanje. Ključan čimbenik u borbi protiv patrijarhata jest prihvaćanje činjenice da patrijarhat nije u prirodi čovjeka niti je nešto što što pojedinac nužno mora prihvatiti. Postojanje suvremenih domaćinstava koja vode žene često navodi na krivi zaključak da se djeca iz takvih domova ne uče patrijarhalnim nazorima. Pretpostavlja se da su isključivo muškarci učitelji patrijahata. U takvim je domaćinstvima ,baš naprotiv, često moguće da su žene u nedostatku muške uloge daleko spremnije idealizirati mušku patrijarhalnu ulogu u odnosu na žene koje s takvim muškarcima žive svaki dan. Iako se na patrijarhat gleda kao na sistem koji je nepravedan prema ženama, moramo naglasiti da je on nepravedan i prema muškom spolu, doduše u manjoj mjeri.

Muškarac koji nije „sposoban“ brinuti se obitelji nije niti karakteriziran kao muškarac, već ga se oslovljava raznim epitetima poput slabić, mlakonja i sl. Jednom davno pročitala sam jedan citat koji kaže „Nismo svi svemu dorasli“, s kojim se i u potpunosti slažem, pa smatram da određenim ulogama nametnutim društvom jednostavno nismo svi dorasli. Sve ono što je čovjeku nametnuto nije u njegovoj prirodi i ne može se očekivati da to prihvati kao datost i obavezu.

2007/2008 godine u Zagrebu je provedeno empirijsko istraživanje o sociološkim obilježjima upravljačkih položaja žena u sklopu projekta „Identitet Drugih u Republici Hrvatskoj“. Ispitanice u ovom istraživanju su bile menadžerice važnih institucija kulturnog sektora u Hrvatskoj. Ispitanice su prepoznavale patrijarhalnost na različitim razinama: obiteljskoj, obrazovnoj i radnoj razini te šire na razini općih vrijednosti i funkcioniranja institucija. (Adamović, M., 2011)

S namjerom sam izabrala upravo ovo istraživanje jer me je zanimalo stav žena koje su unatoč rodnoj nejednakosti uspjele doći do nekih „visokih“ položaja koji su u većini slučajeva „rezervirani“ za muškarce. S druge strane me je interesiralo na koji način funkcionira žena koja uz sve obiteljske obveze ima i odgovoran posao koji zahtjeva dodatno vrijeme i odricanja. Njihova iskustva i stavovi su različiti no uglavnom svaka od njih uočava nepravdu na rodno-patrijarhalnoj razini na svoj način. Jedna od njih svoju organizaciju „patrijarhalne obiteljske situacije“ objašnjava na sljedeći način: „*Ja moram sve organizirati. On (suprug, op.a.) visoko je školovan, čita, piše i tako, međutim da bi pisao, njemu treba mirna atmosfera, grijanje, a ja radim u najrazličitijim uvjetima, krčka se, „priroda i društvo“, kompjutor*“. (Adamović, M., 2011) Iz primjera je jasno vidljivo da patrijarhat nema milosti niti prema ženi koja se uspjela izboriti za neko svoje mjesto u društvu. Muškarac na visokom položaju ili čak onaj samo zaposlen ima brigu samo o svom poslu i ona privatna sfera jednostavno nije u domeni njegovog interesa. To mjesto je prirodno prepušteno ženi neovisno o tome sudjeluje li ona u javnoj sferi. Sve to skupa upakirano je u, već moglo bi se reći, parolu „to je posao žene, ona će se bolje u tom snaći“, jer joj je to valjda prirodno. Osobno me čudi kako već netko nije otkrio nekakav gen koji utječe na bolju sposobnost pranja suđa, ili kuhanja ručka, naravno kod ženskog spola, kako bi upotunio svoju teoriju o rođenjem datim zadacima.

Sljedeća ispitanica na položaj žena u društvu gleda na sljedeći način: „*Položaj žena je shizofren, izgleda da možemo vladati, da imamo duge porodiljne dopuste, da smo se izborile za niz „feminističkih“ sloboda ali u stvarnosti gospođa u Konzumu mora plakati da bi je šef poslovnice pustio dva puta na toalet jer ima menstruaciju*“ (Adamović, M., 2011) Ova se konstatacija odnosi na još jednu, imaginarnu, podjelu ženskog roda i to na one koje su se uspjele izboriti za jedan mali dio moći i položaja i na one koje to nisu uspjele ostvariti. U svakom su slučaju u puno lošijoj situaciji ove potonje. Jedan od faktora koji utječe na pripadnost prvoj ili drugoj navedenoj skupini jest obrazovanje, premda niti ono nije jedini i siguran uvjet. O odnosu odnosno relaciji rod-obrazovanje biti će kasnije riječi. Patrijarhalnost na djelu sadržana je u iskazu jedne od ispitanica koja kaže: „*Ogromna je patrijarhalnost društva. Kada je u hotelu Esplanada bilo predizborno predstavljanje ekonomskih programa političkih stanaka, što su organizirali Nordijska i Američka komora i Britansko-hrvatsko vijeće, pitala me jedna gospođa iz finskog Ministarstva vanjskih poslova: „Gdje su žene ?“ Odgovorila sam: „Mi smo u Hrvatskoj* “ (Adamović, M., 2011) Ovo je samo jedan od primjera koji, osim što potvrđuje prisutnost patrijarhata, također svjedoči da on nije prisutan u svakoj državi na istoj razini i u istoj mjeri.

Naša država zasigurno nije među onima gdje patrijarhat ima potpunu prevlast ali je činjenica da je utjecaj patrijarhata kod nas još uvijek prevelik. Prvi korak u borbi protiv patrijarhata jest njegovo prihvatanje u smislu da se određene situacije upravo njemu pripisuju a ne nekim datostima i moranjima. Da bi se mogli boriti protiv nečega u životu, prvo moramo znati protiv koga/čega se borimo.

Patrijarhat je često prešutna podrazumijevajuća kategorija koja vrlo često tolerira razne vrste nasilja, počevši od seksualnog pa sve do obiteljskog nasilja. U slučajevima silovanja nerijetka je konstatacija kako je žena svojim provokativnim oblačenjem i ponašanjem isto izazvala. U slučajevima obiteljskog nasilja skriven je pod parolom „žene i djecu treba dovesti u red“. Zanimljiva je i činjenica kako se to odobravanje javno ne pripisuje patrijarhatu. Uglavnom su njegove negativne konotacije skrivene i dobro „upakirane“. U svakom slučaju kultura patrijarhata ima snažan utjecaj na društvo i pojedinca a egzistira pomoću prihvatanja i odobravanja njegovih strogih i isključivih normi.

4. Struktura rodnih odnosa u obitelji

Obitelj, kao temeljna jedinica društvene organizacije, osnova je u prenošenju rodno tipiziranih ponašanja. U tom procesu ključna je socijalizacija djece. Proces socijalizacije jest proces usvajanja rodno tipiziranih uloga, raznih uvjerenja, preferencija i stavova. Usvajanjem rodno tipiziranih ponašanja dječaci i djevojčice nauče očekivati različita mjesta za sebe u društvu u kojem žive te kasnije u vlastitim obiteljima. (Kamenov, 2010). Osim obitelji i roditelja postoje i drugi socijalizacijski krugovi koji utječu na ponašanje poput okoline u kojoj dijete odrasta, društva koje ga okružuje te raznih ustanova i institucija (škole, vrtići itd.). Empirijska istraživanja, vezana uz ovu temu, ukazuju kako je ipak utjecaj roditelja na razvoj rodni uloga najveći.

Tijekom našeg odrastanja roditelji, odgajatelji ali i vršnjaci vrlo jasno pokazuju koja su ponašanja prikladna odnosno neprikladna za dječake/muškarce, a koja za djevojčice/žene. (Kamenov, 2010.) Djeci se na takav način stvaraju, ili možda bolje reći nameću, predodžbe o uglavnom tradicionalnim rodnim ulogama i time se potiče neravnopravnost među rodovima i nejednake mogućnosti muškaraca i žena u gotovo svim sferama života. Djeca postupno internaliziraju pravila o ponašanju koja se s obzirom na rod očekuju od njih tako što nauče predviđati tuđe reakcije na njihova ponašanja te sami usklađuju svoje postupke s naučenim normama. (Kamenov, 2010) Tradicionalne rodne uloge odnose se na očekivana ponašanja muškaraca i žena u raznim životnim situacijama i na raznim mjestima. Tako se žensku djecu od malena priprema na ulogu majke, domaćice i žene. Djevojčice se od rane dobi uči kućanskim poslovima i prikladnom ponašanju. Prikladno ponašanje odnosi se na „prikladno“ odijevanje, način komunikacije, pa čak i na „prikladno“ sjedenje u društvu. Nametanje uloga počinje u najranijem djetinjstvu, možemo čak reći i od samog rođenja, i to prvotno izborom odjeće. Za djevojčice su namjenjene „ženske“ boje poput roze, ljubičaste, crvene i sl. Uglavnom se za djevojčice izabiru odjevni predmeti poput suknji, haljinica i košulja.

Tradicionalno učenje uloga nastavlja se izborom igračaka o čemu je prethodno u radu bilo riječi. U kasnijoj dobi naglasak je prvo na obrazovanju. Gotovo da ,doduše prešutno, postoje škole koje nisu namijenjene za djevojčice, a isto tako i škole koje nisu namijenjene za dječake. Tako se recimo u čudu gleda na dječake koji se odluče za zanimanje frizera ili krojača i na djevojčice koje se odluče za zanimanje npr. automehaničara ili autolimara.

Ta se neravnopravnost kasnije produbljuje kroz zaposlenje i nejednake šanse za dobivanje određenih poslova. O toj neravnopravnosti ne treba puno govoriti, možemo se samo zapitati koliko danas npr. ima žena u politici?

Kod muške djece također je ograničen izbor boja i odjevnih predmeta. Preferiraju se plava, smeđa, žuta i crna boja a od odjevnih predmeta hlače i polo majice. Izbor igračaka im je također ograničen. Od malena ih se priprema ih se za ulogu „hranitelja“ obitelji. Od njih se, uglavnom, ne očekuje pomoć u kućanskim poslovima tako da u djetinjstvu većinu slobodnog vremena provode u igri. Sve to ima velik utjecaj na njihovo ponašanje i razvoj u kasnijoj dobi.

Prema mnogim provedenih istraživanjima upravo je obitelj kategorija koja djelomično stvara naš identitet i životne stavove. Zbog te činjenice vrlo je važno u kakvoj obitelji odrastamo. Pod „kakvoj“ mislim na stavove i ponašanje članova obitelji te na mjeru u kojoj se dopušta odstupanje od istih. Istraživanja o različitoj socijalizaciji dječaka i djevojčica pokazuju da ih roditelji najviše tretiraju različito kada su u pitanju rodno tipizirane aktivnosti. Rodno tipizirana ponašanja usvajaju se iskustvom i učenjem. Djeca postupno internaliziraju pravila o ponašanju koja se s obzirom na rod očekuju od njih tako što nauče predviđati tuđe reakcije na njihova ponašanja te sami usklađuju svoje postupke s naučenim normama. (Kamenov, Ž., 2010)

Na osnovu istraživanja rodni uloga u adolescenciji, koje je provedeno u Hrvatskoj na nacionalno reprezentativnom uzorku od 1363, možemo donijeti određene zaključke vezane uz rodnu ravnopravnost/ neravnopravnost u obitelji.⁵ Ispitivano je iskustvo rodne diskriminacije u obitelji, percepcija rodne diskriminacije i stavove prema rodnim ulogama, seksističke predrasude, sklonost rodnoj diskriminaciji i spremnost na akcije usmjerene na smanjivanje rodne diskriminacije u društvu. Cilj istraživanja bio je provjeriti u kojoj mjeri rano iskustvo rodne diskriminacije utječe na kasnije stavove o rodnoj neravnopravnosti. U istraživanju je sudjelovalo 1 363 sudionika starijih od 15 godina. Ovo istraživanje je prvo istraživanje koje na nacionalnom reprezentativnom uzorku obuhvaća problematiku ravnopravnosti spolova u RH. Nalazi pokazuju da je gotovo trećina građana RH doživjela rodnu diskriminaciju u primarnoj obitelji, s tim da su u svim ispitanim područjima diskriminaciju više doživjele žene. Nadalje pokazuju da su roditelji odgovorni za neravnan tretman djece, i to podjednako i majke i očevi, te da više diskriminiraju žensku djecu.

⁵ Podaci iz navedenog istraživanja nalaze se u znanstvenom članku Uloga iskustva rodno neravnopravnog tretmana u obitelji u percepciji, stavovima i sklonosti rodnoj diskriminaciji, Kamenov, Ž., Huić, A. i Jugović, J. (2010)

Pojedinci koji su u djetinjstvu bili izloženi neravnopravnom tretmanu zbog svojeg spola odrastali su u obiteljima u kojima je naglašavana tradicionalna podjela rodni uloga i kontekst unutar kojega muškarci i žene imaju različita prava i uloge. (Kamenov, Ž., 2010)

Sudionici oba spola koji su doživjeli rodnu diskriminaciju imaju egalitarnije stavove prema rodni ulogama. Istraživanjem je utvrđeno da rano negativno iskustvo rodne diskriminacije stvara veću osviještenost o problemu rodne neravnopravnosti te da je u našoj kulturi još uvijek prisutan jak utjecaj tradicionalnih socijalnih normi vezanih uz rodne uloge. Obitelj, kao primarna institucija, ima jako velik utjecaj na stvaranje slike o rodni nejednakostima u društvu.

4.1 Nuklearna obitelj kao jedina prirodna struktura obitelji?

U većini društava nekako je uvriježeno mišljenje kako osnovu obitelji čine otac i majka. Iz toga proizlazi tvrdnja da je to jedina situacija u kojoj je djetetu zajmčeno normalno odrastanje. Pri tome se, pristupajući tvrdnji na nekoj generalnoj razini, ne uzima u obzir jako puno važnih faktora. Jednoroditeljske obitelji prihvaćene su sa zadržkom a o obiteljima homoseksualnih parova se ne želi niti razgovarati. Po meni se previše komplicira oko stvari koje su sasvim jasne i jednostavne. Hoće li dijete biti sretno i dobro usmjereno u životu ne ovisi o strukturi obitelji već o ponašanju i trudu onih koji ga odgajaju, neovisno o tome o kome se radi i koji je rod/spol u pitanju.

Iako je jasno da djeca gay roditelja u heteroseksualnom, tradicionalnom patrijarhalnom društvu mogu biti stigmatizirana, brojne su studije pokazale da istospolni roditelji čak mogu imati određene prednosti pred heteroseksualnim. Stručnjaci ističu nekoliko ključnih razloga za takav potencijal. Homoseksualni parovi, popularno gayevi, odabiru da imaju djecu, dok se heteroseksualnim parovima djeca vrlo često jednostavno događaju. Nakon što izdrže sve izazove i nadiđu sve zapreke u nastojanju da postanu roditelji, gayevi su u prosjeku snažnije motivirani i predaniji roditelji od heteroseksualnih. Gay parovi su veliko utočište za djecu koja čekaju posvajanje, osobito za onu koja najteže nalaze udomitelje poput djece drugih rasa, djece iz manjinskih skupina te one starije od tri godine. Osim toga više od pola djece koju u SAD-u usvajaju istospolni parovi ima posebne potrebe. Jedna studija objavljena 2007. u časopisu *American Journal of Orthopsychiatry* pokazala je da su djeca odrasla u istospolnim obiteljima u prosjeku tolerantnija jer su ih roditelji naučili da budu otvorenog uma i suosjećaju s njima.

U 2010. godini objavljena je revizija svih postojećih studija koja je pokazala da djeca gay roditelja pokazuju dobar akademski uspjeh, odnosno da imaju isti prosjek ocjena te sličnu (ne)sklonost delikvenciji kao i djeca heteroseksualnih roditelja. Neki stručnjaci smatraju da su kod ovakvog tipa zajednice oba istospolna roditelja snažnije uključena u odgoj. Također je i raspodjela aktivnosti (kućanskih poslova, briga o djeci) puno pravednije raspodjeljena nego u klasičnom otac-majka modelu. O patrijarhatu u ovakvom tipu zajednice nema riječi.

Problem, vezan uz odgoj djece u ovakvom tipu obitelji, nije u akterima već u društvu koje ih na svakom polju stigmatizira. Nastojanja u razumijevanju obiteljskog funkcioniranja koristila su takve modele istraživanja koji su bili usmjereniji na strukturu zanemarujući kvalitetu interakcijskih procesa u obitelji.

Jednoroditeljske postaju fokus sociološkog interesa tek 60-ih godina kada je poslijeratna tradicionalna obitelj preživjela burne transformacije uvjetovane smanjivanjem stope fertiliteta, porastom broja razvoda, kohabitacija, izvanbračnih rođenja, te proporcijom ekonomski aktivnih majki. (Grozđanić, S., 2000) Kod ovakvog tipa obitelji odgoj djeteta ovisi o nekoliko faktora. Prvo iz kojih je razloga obitelj postala jednoroditeljska odnosno radi li se o razvodu, smrti jednog roditelja ili o samostalnom odgajanju djeteta od samog početka. Drugi faktor su situacije u kojima se takva vrsta odgoja odvija, u smislu u kojoj mjeri smrt jednog roditelja razvod ili samostalan odgoj od samoga početka utječu na razvoj i identitet djeteta. No svi ti „nedostaci“ ne moraju nužno imati negativne konotacije ukoliko im se pristupa na pravilan način. Mislim da se ova ista shema može primijeniti na sve obiteljske forme i da je važan zdrav odnos a ne nužno struktura. Buran razvod roditelja može ostaviti iste štetne posljedice na dijete kao i na primjer narušeni obiteljski odnosi u jednoj „normalnoj“ nuklearnoj obitelji. Održavanje tradicionalne obitelji kao ideala i promatranje drugih obiteljskih formi kao anomalije zapravo je potpuno krivo. Uspješno funkcioniraju upravo jednoroditeljskih obitelji, kao i sve glasnjiji iskazi o disfunkciji i postojanju nasilja i u strukturalno cjelovitim obiteljima potvrđuju kako potencijal zdravlja obitelji leži u unutrašnjoj dinamici, procesima i odnosima unutar obitelji. (Grozđanić, S., 2000)

Prvo ozbiljno istraživanje o jednoroditeljskim obiteljima u RH provedeno je 2002. g na području Zagreba, Rijeke i Splita na uzorku od 812 roditelja (405 iz jednoroditeljskih obitelji i 407 iz dvoroditeljskih obitelji). Jedan dio istraživanja obuhvatio je samo samohrane roditelje koji su su u interesu mog zanimanja vezanog uz ovo istraživanje.

Ocjene odnosa društva prema različitim oblicima jednoroditeljskih obitelji pokazale su da se one ne tretiraju jednako. (Šarić,Z.,2003) Stav društva je negativniji prema majkama izvanbračne djece i rastavljenim majkama, dok je znatno pozitivniji prema očevima udovcima i majkama udovicama. Najveću podršku samohrani roditelji imaju od svojih roditelja, braće i sestara te prijatelja, dok je podrška društva u cjelini vrlo skromna. Iako su u istraživanju navedene brojne teškoće s kojima se ovakve obitelji susreću problem ,po meni, nije u nemogućnosti funkcioniranja takve vrste obitelji već u društvu koje za takve obitelji ne nalazi razumijevanje.

Evidentna je činjenica da će dijete samohranog roditelja koje živi na rubu egzistencije jer npr. drugi roditelj (govorim o slučaju razvedenih roditelja) ne plaća alimentaciju živjeti „lošije“ od djeteta s oba zaposlena roditelja, no ključno je uvidjeti da u klasifikaciji „dobrih uvjeta odrastanja“ ne smije kao mjerilo biti uzeto u obzir samo materijalno. Pri tome želim reći da će zasigurno u zdravijoj okolini živjeti dijete samohranog roditelja sa skromnim primanjima koji o njemu na adekvatan način brine, od djeteta koje živi s oba roditelja i materijalno je zbrinuto dok se istovremeno njemu i njegovim potrebama ne pridaje previše važnosti. Navela sam ovaj primjer s namjerom da ukažem kako nije važno tko odgaja dijete i u kakvom obliku zajednice već količina truda, ljubavi i razumijevanja koja se djetetu daje. Vezano uz jednoroditeljske obitelji koje su promijenile svoju strukturu zbog razvoda braka samo ću još nešto kratko napomenuti. Iako razvod nepovoljno djeluje na psihosocijalnu prilagodbu djece nije sam čin razvoda ono što negativno utječe na njihovo ponašanje.

Razvodu braka morao je prethoditi nekvalitetan brak iz kojeg su razni čimbenici i ponašanja morali utjecati na samo ponašanje djece. Iz toga proizlazi da nije sam čin braka, koji je prouzročio promjenu strukture obitelji, negativno djelovao na razvoj djeteta/djece već situacije koje su mu prethodile. U našem društvu se uz razvod braka vežu samo negativne konotacije. Društvo razvod braka vidi kao rušenje patrijarhalne obitelji i stvaranja nekog novog oblika zajednice koji nikako nije prikladan niti je u mogućnosti stvoriti ozračje za „normalan“ odgoj djeteta.

Autorice istraživanja predlažu niz mjera za unapređivanje položaja jednoroditeljskih obitelji, koje su podijelile na tri razine. U prvom redu je potrebno unaprijediti životni standard jednoroditeljskih obitelji - poboljšati materijalne uvjete života jednoroditeljskih obitelji, utemeljiti državni alimentacijski fond te omogućiti zapošljavanje i usklađivanje roditeljske i radne uloge samohranih roditelja. Zatim im omogućiti informiranja o pravima i dostupnosti podrške: informirati samohrane roditelje o njihovim pravima i mogućnostima pomoći, osigurati dostupnost stručne psihološke pomoći samohranom roditelju i djetetu, osigurati emocionalnu i praktičnu podršku socijalno izoliranim samohranim majkama, poduprijeti osnivanje i rad udruga samohranih roditelja, poduprijeti rad tima za brak i obitelj u centrima za socijalnu skrb. Na razini šire društvene okoline nužno je senzibilizirati društvo za probleme samohranog roditeljstva i poticati stabilnost sretnih dvoroditeljskih obitelji (kroz osiguravanje pomoći u svladavanju bračnih i roditeljskih kriza). (Šarić, Z., 2003) Iz prethodnih navoda vidljivo je da problem nije u samoj strukturi obitelji već o načinu na koji je neka obitelj, u kojem god obliku bila, prihvaćena i prepoznata u društvu.

5. Potlačenost ženskog spola/roda

Ženskom spolu/rodu odlučila sam posvetiti najveću pažnju jer smatram da je rodna nejednakost, na nekoj općenitoj razini, uz navedeni spol najviše vezana. Kroz sve cjeline kroz koje sam do sada prošla evidentno je da se većina nametanja, zadanih normi, pravila ponašanja i zabrana puno više odnosi na ženski rod. Prije nego što započnem izlaganje o povijesti i uzročnosti inferiornosti ženskog roda, osvrnuti ću se na psihološko-seksualnu stranu poimanja ženskog roda i to prvotno od samih pripadnica istog. Žene, rođene i odgajane s nametnuto superiornijim muškim rodом iznad sebe, generalno ne vole svoju žensku prirodu. Velik broj žena s ponosom ističe kako ima puno muških prijatelja i kako nisu „poput drugih žena“. One, boreći se za svoja prava i ravnopravni položaj u društvu istovremeno podliježu, po meni, paradoksu poistovjećivanja s muškim rodом. Drugim riječima, dok smo se osjećale sigurno, žene su zapravo govorile da biti rođen u ženskom tijelu znači da smo prirodno inferiorne, manjkave, da s nama nešto nije u redu. (Schaefer Wilson, A., 2006)

5.1 Žena kao živa lutka

Vezano uz samu seksualnost žena postoji vjerovanje da žene o tome zapravo jako malo znaju i to zbog činjenice da su je oduvijek definirali muškarci. Osim toga dopuštamo muškarcima superiornost i na tom području i to na način da im dopuštamo da određuju kako bismo trebale doživljavati svoje najdublje jačstvo. Žena je kroz povijest definirana kao seksualno čista i neiskvarena. Kroz povijest se provlače dvije kategorije žena: krijeposna žena i bludnica. Ta je imaginarna podjela ostala u ljudskoj svijesti do dana današnjeg, s tim da su se nazivi navedeni kategorija kroz vrijeme mijenjali. Ono što je meni posebno interesantno jest činjenica da su tu istu kategorizaciju prihvatile i same žene te nerijetko jedna drugu u iste kategorije i svrstavaju. Kultura u kojoj živimo podrazumijeva da će žene djelomično biti vrednovane prema svojoj seksualnoj privlačnosti. Začetak priče povezan je uz najraniju dob djevojčica (ženskog spola) koje pod utjecajem popularnih igračaka/lutki stvaraju sliku o tome kako bi trebale izgledati, počevši od raznih Barbie lutki pa sve do današnjih Bratz. Izvanredne marketinške strategije tih brendova uspijevaju stopiti lutku i stvarnu djevojčicu na način nepojmljiv generaciji naših roditelja. (Walter, N., 2011) Više od dvije stotine godina feministice su kritizirale način na koji se umjetni prikazi ženske ljepote smatraju idealnima kojima bi žene trebale težiti. Tijekom najvećeg dijela povijesti, prikaz „ženskog savršenstva“ određivao se u skladu sa seksualnom privlačnošću. Pogled na žensku seksualnost veliča se u oglasima, glazbi, televizijskim programima, filmovima i časopisima. Feministice su 1970 godina osuđivale savršene mjere lutaka poput Barbie i Bratz jer su upravo one dio kulture koja mlade žene ohrabruje da vlastitu seksualnu privlačnost doživljavaju svojim najjačim adutom. Sam ideal ženske ljepote/seksualnosti se kroz vrijeme mijenjao. Danas ga određuju nekakve nametnute idealne proporcije 90/60/90. Mene osobno zanima tko je navedene proporcije odredio kao idealne te na koji se način objašnjava raznolikost proporcija kroz povijest. Ako bi se vratili u vrijeme baroka, kada su ideal predstavljale žene bujnog poprsja i s obzirom na današnja mjerila poprilične kilaže, navedene proporcije u svakom slučaju ne bi bile klasificirane kao idealne. Iz svega navedenog proizlazi da opet društvo nameće pravila lijepog izgleda i ženske seksualnosti u datom vremenskom periodu te na taj način uvjetuje, osim ponašanja, čak i idealni izgled određenog spola, u ovom slučaju ženskog.

Kratko ću se još vratiti na mušku superiornost. Najveći paradoks vezan uz nametnutu mušku superiornost jest činjenica da žene, u velikom broju slučajeva, od muškaraca očekuju superiornost, dok im u isto toliko slučajeva to njihovo „prirodno“ nasljeđe zamjeraju.

Superiornost očekuju u vidu oslanjanja na životnog partnera i uloge oca zaštitnika obitelji. I danas je puno manji broj žena koje taj odnos percipiraju na drugi način, neovisno o tome što je danas nejednakost rodova puno više uopćena i umanjena. Po meni je problem u tome što žene, kao zaseban rod, još uvijek nisu osvijestile taj problem na individualnoj razini premda možda na globalnoj razini jesu. Tijekom godina one su se na razne načine, raznim strategijama borile sa nametnutom muškom superiornošću. Neke od tih strategija su: bolje pamćenje pojedinosti određenih događaja od suprotnog spola, tzv. „iskupljivanje dobrotom“ (odnosi se na požrtvornost žene), velika sposobnost razumijevanja i empatije itd. Ženski rod bio je jednostavno primoran razviti čitav niz mehanizama u svrhu dokazivanja barem jednake vrijednosti dok su suprotnom spolu ti isti „mehanizmi“ rođenjem jednostavno dati. Žene, nažalost, u području senzualnosti trpe više poremećaja nego u bilo kojem drugom području. (Wilson, A., 2006)

Postoji jedna vrlo važna stavka u pristupanju odnosima među rodovima a to je kontekst u kojem shvaćamo odnose. Ako odnose shvaćamo isključivo u smislu podređenosti i nadređenosti alternativa ne postoji već se uspostavljanje odnosa svodi na borbu za nadređenost. Riječ „borba“ upotrijebila sam jer smatram da će se svaka individua pokušati izboriti da ne bude u kategoriji podređenih. Ako odnose shvaćamo u kontekstu ravnopravnosti, s jedne, i podređenosti/nadređenosti s druge strane pristupamo im na potpuno drugi način. U tom slučaju mi, kao žene, možemo biti i ravnopravne a ne samo isključivo podređene ili nadređene.

5.2 Žene/ prava/ ratovi

Cilj pokreta za emancipaciju žena iz 1970-ih bio je osloboditi žene konvencionalne ćudorednosti povezane sa seksom koja ih je, s jedne strane, osudila na idealizam čestitosti, a s druge strane na prijezira vrijedan promiskuitet. (Walter, N., 2011). Činjenica da današnje žene mogu biti spolno aktivne i iskusne bez osude, rezultat je upravo ovog vala feminizma. Osim prava na vlastitu seksualnost ovaj pokret karakterizira i borba za pravo glasa, odvajanje privatnog i javnog područja te ograničavanje prava žena na javno područje. No taj napredak donio je sa sobom i jednu negativnu konotaciju koja se odnosi na iskrivljenu sliku ženske seksualnosti. U kontekstu istog se podvrgavanje zahtjevima seksualne industrije pripisivao feminističkoj emancipaciji. Razlozi tome su sljedeći.

Feminizam, kao pokret, nastojao je ukinuti isključivu podjelu ženskog roda na krijeposne žene i bludnice nudeći i opciju nekakvog prava žene da bude spolno aktivna bez osude. Pri tome feministkinje zasigurno nisu imale na umu poticanje promiskuitetnog ponašanja već proširivanje, ionako nametnutog, izbora vezanog uz žensku seksualnost i dejstvo po tom pitanju. Ta je situacija izvučena, i krivo interpretirana, iz konteksta cjelokupne feminističke epistemologije. Feministkinje pod pojmom osnaživanja nisu misle na „mladu djevojku koja u tangama pleše oko šipke nego na pokušaje žena da steknu stvarnu političku i ekonomsku jednakost“. (Walter, N., 2011).

Zapadnjački feminizam izvorno je nastao nakon susreta dvaju kulturnih pokreta. Prvi je bio prosvjetiteljstvo iz 18. st., čiji su predvodnici tvrdili da napredak najviše ovisi o razumu i znanosti. Drugi je bio romantizam, čiji su vođe na početku 19. st. isticali primat emocija i intuicije, uzdajući se u vjerodostojnost individualnih strasti i težnji. Mary Wolstonecraft, utemeljiteljica modernog feminizma, u svojim je djelima kristalizirala i prosvjetiteljski razum i romantičarsku strast. Tvrdila je da će žene napredovati pomoću razuma i da trebaju koristiti svoje racionalne sposobnosti da postanu ravnopravnim članicama društva. S obzirom na činjenicu da se zalagala za „slobodnu“ ljubav, često je taj njezin pojam bio poistovjećen sa slobodnim seksom i promiskuitetom bez obaveze. Ovo je još jedan primjer, po meni, namjernog izvlačenja negativnog konteksta iz pokušaja oslobođenja ženske seksualnosti. U teorijskom smislu, utjecaj njenih djela za feminizam je bio revolucionaran. Činjenicu da je naglasak njenih teorija vezan uglavnom uz obrazovanje žena, pri tome ne tražeći druge radikalne promjene, očekivana je ako se osvrnemo na vrijeme u kojem je djelovala. Govorimo o vremenu u kojem je normalno bilo da se žene iz srednje klase udaju u određenoj dobi te da žive isključivo u kući. U to vrijeme velika je novina bio zahtjev, odnosno mogućnost, da se djevojke školuju kako bi postigle ekonomsku neovisnost, a time i slobodu i dostojanstvo. Kraj 18. st. općenito je bilo doba rađanja feminističkog pokreta. *Deklaracija o pravima žene i građanke* iz 1791. g. bio je prvi dokument o građanskim pravima žena i zahtjeva žena za izjednačavanje s pravima muškaraca u slobodi, vlasništvu, sigurnosti i otporu tlačenja.⁶ Obilježja feminizma prvog vala su pluralitet etničkih grupa, klasa, nacija, što sve skupa vori tradiciju u kojoj su ispunjeni opći ciljevi (obrazovanje, pravo glasa, pravo na posjedovanje imovine itd.). (Adamović, M., 2011) Prvim valom završava borba za politička i pravna prava žene te za poboljšanje položaja žena u industrijskom društvu.

⁶ Tiskala ju je Olympe deGouges u vrijeme Francuske revolucije 1791.g

Žene stječu nova zanimanja, kao npr. medicinsko sestrinstvo koje je na neki način, osim napora feministkinja, uvjetovano ratom u Europi iz 1914.g koji je ženama omogućio pristup toj grani medicine kako bi pomogle u ratnim naporima. Krajem prvog vala feminizma smatra se 1919. g kada se prihvaća 19 amandman koji je ženama dao pravo glasa.

Drugi val feminizma otvara neka nova pitanja i to osobito pitanje izjednačavanja dvije odvojene sfere života žene, privatne i javne. Feminizam drugog vala karakterizira osnivanje različitih državnih i civilnih organizacija koje definiraju rodnu neravnopravnost, određivanje područja u kojima se neravnopravnost iskazuje te određivanje političkih programa. Važno je naglasiti kako postoje specifičnosti u razvoju feminizma po kontinentima, pa je tako ženski pokret u Americi bio povezan s političkom borbom za općeljudska prava, a njegov interes širio se na rat u Vijetnamu i studentski pokret u 60-ima. Pored nekih općeljudskih prava pažnja je bila usmjerena i na još nekolicinu faktora. Feministice drugog vala usprotivile su se natjecanjima ženske ljepote, nošenju grudnjaka, visokih peta i dekoltirane odjeće kako bi istaknule da žene ne smiju više biti smatrane objektima. (Adamović, M.,2011) Aktualne teme bile su i problemi jednakih plaća, jednakih mogućnosti obrazovanja, slobode korištenja kontracepcije i prava na abortus. Zaključno možemo reći da su za današnji položaj žena u društvu uvelike zaslužna ova dva vala feminizma.

5.3 Utjecajne žene feminizma

O utemeljiteljici modernog feminizma, *Mary Wollstonecraft*, prethodno je u radu bilo riječi pa će sad uslijediti nekoliko riječi i o drugim zaslužnim i utjecajnim ženama ovog velikog i moćnog pokreta. Jedna od njih je *Simone de Beauvoir*. Ona u svom djelu *Drugi spol* rasčlanjuje neke temeljne teze kojima će se kasnije baviti mnoga feministička djela. Osnovna postavka njenih djela jest kako je ženskost posve kulturna konstrukcija. Smatra da se žena ne rađa kao žena nego to postaje, te da nikakva biološka, psihička i ekonomska predodređenost ne definira njezin lik. Žene doživljava kao mnogo složenija bića i ne određuje ih seksualnošću već njihov položaj povezuje s društvenom strukturom i stupnjem tehničke evolucije čovječanstva. Analizirajući položaj žene u društvu, de Beauvoir, dolazi do zaključka kako žene, iako ne pripadaju nekoj manjinskoj skupini, nemaju vlastitu prošlost, povijest i religiju. Najveću kočnicu napretku ženskog roda vidi u kapitalističkom društvu. Vrlo su interesantne i njene konstatacije o moći, koja je, po njoj, duboko patrijarhalnog strukturalnog karaktera.

Ona to objašnjava na sljedeći način. Ljudska je superiornost, a time i moć, na nekoj simboličkoj razini uvijek dodijeljena onome koji „ubija“, dakle muškarcu. Prokletstvo žene je u tome što je, mimo svoje volje naravno, isključena iz lova i ratnih pohoda. Jasno je da se ona vodi primjerima iz neke prošlosti, pa čak i prapovijesti, ali na nekoj simboličkoj razini oni su u sferi muško-ženskih odnosa primjenjivi i danas. Njen pristup je pozitivan utoliko što smatra da žena ima mogućnost djelovanja i da nije samim rođenjem osuđena isključivo na „žensku sudbinu“. Tezom *Ženom se ne rađa, nego se ženom postaje*, ona otvara jedan novi pristup u razumijevanju ženskog, ali i roda općenito.

Utjecaj teorije Simone de Beauvoir najviše se ogleda u djelima teoretičarki drugog vala feminizma, *Betty Friedan* i *Kate Millet*. Friedan opisuje stvarnost „poslijeratne, naivne, suburbane žene“. Gledajući sa sociološke razine ona je nastojala opisati sloj žena unutar američke srednje klase. O istoj temi pisala je 70-ih godina i Ann Oakley. Ona je smatrala kako je identitet kućanica ili domaćica u uzročno-posljedičnoj vezi s industrijskim razvojem društva. Ta njena konstatacija odnosi se na položaj obitelji u predindustrijskom društvu u odnosu na njen položaj u industrijskom društvu. U predindustrijskom društvu sama je obitelj bila proizvodna jedinica i svi su njeni članovi, manje ili više ravnopravno, sudjelovali u radu. Tek s nastankom industrijskog društva, u kojem tvornica postaje mjesto proizvodnje, dolazi do stvaranja privatne i javne sfere. Ona plodno tlo za stvaranje neravnopravnosti između spolova vidi upravo u odvajanju te dvije sfere. Privatna sfera stvara model „kućanice“ i ženu zatvara u istu te ju zakida za javnu sferu. Kate Millet nastavlja razrađivati ideje prethodno navedenih autorica a ostaje zapažena jer se prva bavi temom spolnih politika. Njena analiza započinje pitanjem: „Može li se veza između spolova vidjeti u političkom svjetlu?“ (Adamović, M., 2011) Patrijarhat smatra temeljnom koncepcijom moći i prvotno političkom institucijom koja ima dominantan utjecaj na oba područja, i privatno i javno. Protivi se stajalištima „patrijarhalne religije“ i tvrdi da su muškarci i žene odgajani kao dvije odvojene kulture samo zbog društvenih okolnosti a ne zbog biološke determiniranosti. Autorice su kasnije kritizirane jer su borbu za ravnopravnost žena koncentrirale isključivo na javnu sferu.

5.4 Kronologija položaja žena u društvu kroz povijest

Ako našu kronologiju započnemo s položajem žena u Babilonu, uočiti ćemo jednu vrlo zanimljivu stavku a to su prava žene koja su u nekim segmentima bila mnogo veća od onih u mnogo kasnijim pravnim sustavima. Naime, žena je imala pravo na razvod braka u slučaju zapostavljanja, neosnovanog optuživanja za preljub, napuštanja ili odlaska bračnog partnera u drugo mjesto. Nakon muževe smrti ili u slučaju razvoda, ona je bila staratelj svoje djece te upravitelj svoje i njihove imovine. Također je mogla imati i svoju vlastitu imovinu koju je stekla prije ili za vrijeme braka i koja nije bila ubrojena pod zajedničku imovinu. Možemo primijetiti kako su prava babilonskih žena bila puno veća od društava koja su iznikla mnogo godina kasnije. S druge strane nužno je naglasiti da je i s tim pravima žena bila daleko od ravnopravnosti s mužem i da mu je u svakom pogledu morala biti pokorna. Antička Grčka, koja je u odnosu na Babilon kao država bila puno liberalnija, ženu je stavila u ovisniji položaj nego što je to bio slučaj u Babilonu. Djevojci se birao muž od strane njezinog oca, brata ili djeda i isti je imao pravo odlučivati vezano za bilo što uz njen život. Udate žene uglavnom su živjele u sjenci svog doma i rijetko kada su komunicirale sa vanjskim svijetom. Muž je imao pravo otjerati ženu od kuće i pri tome ne imati za isto neke opravdane i realne razloge. Gotovo kroz cijeli srednji vijek se položaj žene nije bitno mijenjao. Ona je uglavnom bila vezana uz kuću, odgoj djece te požrtvornost i pokornost mužu i obitelji. Tek od sredine 13 stoljeća se situacija nešto mijenja i to u smislu da su se zaručnici mogli dogovoriti. Žene su se obrazovale isključivo kod kuće. Do prave borbe za prava žena i do uopćavanja neravnopravnosti među rodovima dolazi tek u 19 st i to nastankom feminizma, o kojem je u radu prethodno bilo riječi. Sama industrijska revolucija i uporaba strojeva koliko god je s jedne strane negativno utjecala na različite sfere društva toliko je s druge strane omogućila otklanjanje potrebe za ljudskom radnom snagom. Na taj je način eliminirala jednu od prednosti koju su muškarci imali nad ženama.⁷

⁷ Izvor korišten u ovom poglavlju je stručni rad *Neki aspekti psihološke antropologije žene*; Pečnik L., Sindik J., 2013.g.

6. Rod i obrazovanje

Obrazovanje je jedan od važnih čimbenika kada govorimo o utjecaju određenih faktora na percepciju društva vezanu uz rodnu ravnopravnost/neravnopravnost. Obrazovanje, i to osobito ono obavezno, moćna je institucija koja ima moć prezentirati što god želi i na način na koji želi sve ono što netko, tko je na čelu te institucije, smatra adekvatnim. Isto je tako i sa poimanjem spola i roda. U obradi ovog poglavlja koristila sam se stručnim radom Đurđe Knežević *Femme fatale s petero djece. Analiza osnovnoškolskih udžbenika povijesti iz rodne perspektive*. Analiza, iz prethodno navedenog rada, polazi od konstatacije da je rod društveni, odnosno, kulturni konstrukt te su se iz iste perspektive promatrali i analizirali nastavni sadržaji. U radu su navedi izvrsni primjeri rodne nejednakosti pronađeni u udžbenicima srednjih škola. Učenici srednjih škola su prilično velika populacija i sustav obrazovanja putem udžbenika prezentira im stvarnost na način na koji želi. Na istim primjerima rodnu nejednakost, koju u jednoj mjeri podržava i obrazovanje, nastojati ću prikazati i objasniti.

Prvi uočeni primjer kontekstualizacije uloge žene je fotografija obitelji u zbirci tekstova i zadataka *Tragom prošlosti 5*. Na fotografiji je najstariji član (muškarac) smješten na sofu u sredini, na krilu ima album i pripovijeda ostalima. S njegove lijeve i desne strane sjede tri muškarca (sin, dva unuka), a jedine dvije žene na fotografiji, baka i kći, stoje iza sofe i nagnju se prema pripovjedaču kako bi ga što bolje čule. Na ovu bi se situaciju mogla primijeniti ona stara narodna poslovice koja kaže da slika ponekada govori više od riječi. Analizirajući sliku, prva je pomisao da povijest priča muško.

Druga stavka je da njemu važni ljudi sjede do njega, s njegove lijeve i desne strane, koji su također muškog roda. Dvije žene na slici gotovo da niti nemaju pripadnost, svoje mjesto, već stoje po strani. I kakvu nam poruku ta fotografija šalje? Netko će možda pomisliti kako se radi o nekakvoj bezveznoj fotografiji iz udžbenika povijesti kojoj nitko niti neće pridavati važnost, no ja smatram da takve fotografije svjesno ili nesvjesno utječu na naše stavove prema ovoj tematici. Kada kažem nesvjesno mislim na one koji će sliku pogledati letimično, neće ju uopće analizirati niti joj pridavati važnost, ali će ta ista slika biti percipirana, barem u njihovoj podsvijesti, kao slika obitelji.

U dijelu *Velika svjetska gospodarska kriza 1929-1943* na stranici 28-29 stoji: *Žene su i dalje bile vezane uz obitelj ili su postajale sve glasnije, zahtjevajući veća prava. Ravnopravnost s muškarcima te pravo glasa i nadalje su ostali uzroci njihovih prosvjeda. Obespravljenost žena bila je vidljiva i na sportskim natjecanjima. Na olimpijskim igrama koje su se održavale od Prvog svjetskog rata uglavnom su se natjecali muškarci. No žene su i dalje nastavljale svoji javnu i poslovnu djelatnost. Za neke od njih posljedice rata su bile nenadoknadive. Dok su muškarci ratovali, one su uspješno obavljale njihove poslove. No mnoge obitelji su izgubile muške članove pa je njihov teret pao na žene.* (Knežević, Đ.,2011)

Krenimo od prve rečenice. Prema istoj postoji podjela među ženama i to na one koje su vezane za obitelj i one koje su glasne i traže svoja prava. Tako gledajući ispada da one žene koje su bile vezane uz obitelj šutjele i nisu tražile svoja prava a one koje su ih glasno tražile valjda nisu bile vezane uz obitelj. Meni osobno nije baš najjasniji niti izraz *biti vezan uz obitelj* a niti kojim bi se mjerilom to točno moglo odrediti. Netko će povezanost obitelji mjeriti vremenom koje netko s obitelji provodi a neće, recimo, uzeti u obzir da je puno važnija kvaliteta provedenog vremena od kvantitete. Druga sporna rečenica jest ona vezana uz uspješno obavljanje njihovih (muških) poslova dok oni ratuju. U toj je rečenici izražena čista podjela na muške i ženske poslove. Iako rečenica nije napisana u nikakvoj negativnoj konotaciji prema ženskom rodu, čak su i pohvaljene, paradoksalno je da se u tekstu koji bi trebao govoriti o pravima žena potvrđuje stereotipno, tradicionalno shvaćanje o tome tko, prema spolu, može obavljati određene poslove.

U udžbeniku Povijest 7 možemo pročitati : *Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće položaj žena se počeo mijenjati. Obitelji su imale manje djece, žene su dobivale bolje obrazovanje, te su se počele zapošljavati kao učiteljice, daktilografinje, telefonistice. Neke su završile sveučilište i postale liječnice, znanstvenice, spisateljice i novinarke.* Autor je propustio makar elementarno objasniti zašto se mijenja položaj žena. Stoga se stječe dojam da je uzrok promjene to što su imale manje djece i bile obrazovnije, dok je zapravo obrnuto, to jest manje djece i bolje obrazovanje je posljedica a ne uzrok promjena. (Knežević,Đ.,2011)

Generalno gledajući žene nisu „dobile bolje obrazovanje“, one su se za uopće mogućnost obrazovanja morale izboriti. I tome je prethodio dugi niz godina, truda i upornosti žena da dobiju u društvu mjesto koje im pripada. Manji broj djece odnosi se na mogućnost izbora žene da umjesto „stroja za rađanje djece“ ima mogućnost biti individua koja ima pravo na svoj privatni život. Jasno je da je taj odnos obrnuto proporcionalan, odnosno, da se sa povećavanjem broja potomaka mogućnost za stvaranje privatnog života smanjuje.

Pri tome ne govorim o obiteljima s puno djece u nekakvom negativnom kontekstu već o mogućnosti prava izbora žene. Navodim samo ženu jer je ona ta koja rađa i u većini slučajeva preuzima potpunu brigu o djeci, pa prema tome ona mora imati mogućnost odluke o broju svojih potomaka.

Na stranici 10 u udžbeniku *Tragom prošlosti* 8 nalazi se sljedeći zadatak za učenike: *Pronađi u tekstu nove kućanske aparate koji su dvadesetih godina olakšavali rad žena u kući.* Mislim da je jasno kako ova rečenica potvrđuje stereotip o tome tko radi u kući. I svi oni koji nisu zastali nad ovom rečenicom i primjetili ovu vrst stereotipa u kategoriji su onih koji uopće ne uočavaju rodnu neravnopravnost. Ako bi se stavilo rodno neutralno, na primjer, „olakšavali rad u kućanstvu“, izgubila bi se informacija tko doista to radi, ali bi se otvorila mogućnost da se učenicima postavi upravo to pitanje, tko kućanske poslove uistinu radi? (Knežević, Đ., 2011) U istom udžbeniku u jednom od tekstova, vezanom uz porast standarda u SAD-u, piše: *Mijenjale su se životne navike. Svaki peti Amerikanac je vozio automobil. Žene su nosile kraće haljine i frizure.* (Knežević, Đ., 2011). U navedenoj rečenici uočavamo još jedan stereotip i to onaj vezan uz žene i odijevanje, točnije uz modu. Nekako je kroz povijest to glorificiranje ženske ljepote i estetike ženu zatvaralo u istu kategoriju kao u primarnu. Iako su žene oduvijek bile naklonjene navedenom, to u svakom slučaju nije jedina vrijednost uz koju bi ih se trebalo vezati. To je samo jedan od mnogobrojnih slučajeva svodenja pojavljivanja žene u povijesti na površnost mode (odijevanja). Osim toga uglavnom se u literaturi zanemaruju historijske promjene u muškoj modi. Kako se historijski mijenjala ženska moda paralelno se mijenjala i muška s tim da o potonjoj i nije bilo baš puno riječi. U vrijeme kad se žene prvi put u povijesti pojavljuju na javnoj sceni s jasnim političkim zahtjevima, koji nisu svedivi samo na pravo glasa, mada je ta borba bila najvidljivija, isticati modu kao nešto što određuje žene i njihovo djelovanje u tom vremenu znači prihvatiti i podržati određeni stereotip. (Knežević, Đ., 2011)

Sljedeći stereotip vezan uz ženski rod jest onaj vezan uz njihovu fizičku snagu. Tako se u udžbeniku *Povijest* 7, na stranici 186 nalazi fotografija žena koje rade u industrijskom pogonu. Potpis kaže: *Rad žena za ratnu industriju je bio vrlo naporan i opasan.* (Knežević, Đ., 2011) Iz primjera je jasno vidljivo da su opet žene izdvojene kao slabija i nesposobnija kategorija (rod). Prema navedenom bi se dalo zaključiti da rad muškaraca za ratnu industriju nije bio opasan i naporan. Istaknuta je ženska fizička sposobnost odnosno nesposobnost kao još jedan od faktora koji ih razlikuje od muškog roda.

U udžbeniku *Tragom prošlosti 5* na stranici 148 nalazi se portret Kleopatre s potpisom : „*Egipatsku kraljicu Kleopatru na prijestolju je učvrstio Julije Cezar. Nakon njegove smrti Kleopatrina je ljepota opčinila Cezarova suborca Marka Antonija. Vjenčali su se i imali troje djece. Nakon neuspjeha u borbi za vlast s cezarovim posinkom Oktavijanom, Marko Antonije i Kleopatra su počinili samoubojstvo. Njezina ljepota i tragičan kraj bili su omiljena inspiracija umjetnicima u kasnijim stoljećima*“. (Knežević,Đ.,2011) Tekst koji je priložen uz sliku više aludira na neku ljubavnu priču poput Romea i Julije nego na povijesnu priču o vrlo moćnoj i utjecajnoj vladarici Egipta. Zsigurno je da Kleopatra nije dobila titulu koju je nosila, u vremenu svoje vladavine, na osnovu svoje ljepote ili mogućnosti manipulacije s muškarcima. U ovakvim opisima se u potpunosti niječe njena politička uloga i stavlja ju se u stereotipne okvire ljepotice i zavodnice.

Iako u istraživanju ima još mnogo primjera rodne nejednakosti nadam se da sam s ovih nekoliko navedenih u radu uspjela istu i prikazati. Moram priznati da sam oduševljena s idejom analiziranja srednjoškolskih udžbenika kao i s rezultatima koje je istraživanje ishodilo. Navedeni primjeri dokazuju širenje raznih stereotipa o ženama i degradaciju jednog spola (ženskog) putem srednjoškolskih udžbenika, odnosno obrazovanja. Postoji velika vjerojatnost da velik dio tekstova nije napisan s namjerom degradacije već je povezan s prihvatanjem slike o rodu/spolu koje prezentira samo društvo. Svi ti stereotipi duboko su ukorijenjeni u kulturu zahvaljujući povijesnom razvoju društava koji je i postavio temelje za razvoj raznih stereotipa.

Učitelji, nastavnici, profesori i autori udžbenika također imaju veliku ulogu u razumijevanju i percepciji roda i spola. Gradivo koje prenose naraštajima mogu korigirati i predložiti na način koji se njima čini adekvatnim i ispravnim. Tako, primjerice, bilo koji od ovih navedenih primjera mogu tumačiti na svoj način, odnosno, prepoznati ili zanemariti navedene stereotipe. Njihovi svjetonazori ne bi smjeli utjecati na objektivno prikazivanje stvarnosti. Isto se odnosi i na autore udžbenika. Problem je u tome što su povijesna istraživanja i izučavanja koja bi bila usmjerena na ulogu i položaj žena u povijesti relativno mlada. Iz toga proizlazi da je autorima/autoricama prepušteno da, s obzirom na svoje znanstvene uvide, svoje svjetonazore i (ne)mogućnost da ih prevladaju ili ignoriraju, organiziraju građu u edukativno i pedagoški prikladan nastavni materijal. (Knežević,Đ., 2011)

7. Rodna ravnopravnost/neravnopravnost

Sukladno definiciji Ujedinjenih naroda, pojam rodne ravnopravnosti podrazumijeva proces procjenjivanja implikacija što ih za žene i muškarce ima svako planirano djelovanje, uključujući zakonodavstvo, politiku i programe, u svim područjima i na svim razinama društva. (Bouillet, D.,2007.) Ured Vlade RH za ravnopravnost spolova uveden je 2004 g. i možemo reći da se RH svrstava među one demokratske države koje su ravnopravnost spolova prepoznale kao neizostavni uvjet održivog razvoja. No u praksi, po pitanju spomenute ravnopravnosti, stvari u potpunosti drugačije stoje. Pri tome mislim, osim one klasične neravnopravnosti na relaciji žena-muškarac, i na prava onih koji se baš i ne slažu sa nametnutim im rodnom. Stoga ću prije izlaganja o spolnoj ravnopravnosti na općenitoj razini, kratko skrenuti pažnju na rodnu neravnopravnost u vidu uvjetovanja roda. Kao primjer možemo uzeti trenutno aktualnu temu, u našoj zemlji, vezanu uz spomenutu tematiku. U zadnje smo vrijeme svjedoci raspisivanja referenduma za ili protiv prava istospolnih zajednica. Tema je zauzela popriličan medijski prostor i podijelila narod na za ili protiv. Na za ili protiv, ja bih rekla, određivanja tuđeg života. U vrijeme medijskog linča izrevoltirana referendumom i stavovima meni bliskih ljudi napisala sam jedan tekst koji u cjelosti u nastavku slijedi:

„Kruha i igara“, rečenica je koja bi , po meni, mogla obilježiti cijeli ljudski rod. Ono što je nekada bila svjetina u rimskim koloseumima danas je gomila kojoj su u ruke dati razni referendumi. Ovaj moj osvrt odnosi se na jednu trenutno vrlo aktualnu temu u našoj zemlji koja je poznata pod nazivom „Bračna prava istospolnih partnera“. Narod je podijeljen u mišljenjima ali je svakako puno veći broj onih koji se takvoj zajednici protive. Izlaganje ću započeti s činjenicom da pričamo o narodu koji proklamira demokraciju i katoličanstvo gdje je, u oba slučaja, na prvom mjestu slobodna volja i jednakost pred zakonom. Agrumenti kojima se povode, oni koji su protiv, su raznoliki ali se uglavnom svode na konstataciju- Ne želimo da naša djeca odrastaju s krivim vrijednostima gledajući „nenormalne“ bračne zajednice! O ovoj temi niti ne možemo raspravljati dok ne utvrdimo kao prvo što bi to bilo normalno/nenormalno, a odmah nakon toga i što je to bračna zajednica, na nekoj općenitoj razini.

Moramo biti svjesni da pričamo o pojmovima koji su relativni i koji su se kroz vrijeme drastično mijenjali. Uzmimo kao primjer nastanak same bračne zajednice. Bračna se zajednica, u današnjem značenju te riječi, pojavljuje tek s nastankom patrijarhalnog društva. Patrijarhalno društvo ustoličilo je bračnu zajednicu kao monogamnu zajednicu između muškarca i žene. Do tada su „normalni“ bili i neki drugi oblici bračne zajednice, koji su mogli uključivati i više partnera. Ovim sam primjerom htjela pokazati koliko naši stavovi i vrijednosti ovise o društvu u kojem živimo.

Društvo nameće vrijednosti i pravila ponašanja i vrlo je okrutno i isključivo prema onima koji zadane norme ne prihvaćaju. Društvo nas od samog rođenja određuje i stvara naš identitet. Prvo započinje s izborom odjeće i igračaka za žensku i mušku djecu pa ide sve do određivanja „prikladnog“ i društveno prihvatljivog ponašanja istih. „Normalni“ dječaci nose hlače, glasni su i igraju nogomet, a „normalne“ su djevojčice plahe, umiljate, igraju se s lutkama i nose haljinice. A što ako sam ja djevojčica koja voli nositi hlače, igrati nogomet i družiti se s dječacima? Na osnovu kriterija današnjeg društva ja ću biti etiketirana kao „nenormalna“. Ista je stvar i sa bračnom zajednicom. Moramo imati na umu da još uvijek postoje društva koja ne podržavaju isključivo monogamnu zajednicu i mislim da nemamo pravo na nijedan način kritizirati njihov izbor i način života.

S namjerom sam ovoj temi pristupila na općenitoj razini. Uopće ne želim ulaziti u debate o nastanku homoseksualnih sklonosti niti o tome je li to normalno ili nenormalno. Željela sam samo ukazati na to da naše stavove, vrijednosti i nas same stvara društvo u kojem živimo. Da smo živjeli npr u staroj Grčkoj, gdje je homoseksualnost bila normalna pojava, sigurno o ovoj temi ne bi raspravljali na ovaj način. Ako se ja pitam u kakvoj zajednici trebamo odgajati djecu, ja ću reći u onoj koja će djetetu pružiti normalno odrastanje. „Normalno“ u smislu pružanja ljubavi brige i skrbi. Kakva će to zajednica biti, po meni je manje važna stvar. Isto tako ako se pitam treba li homoseksualnim parovima dozvoliti posvajanje djece u današnjem društvu ja ću, nažalost, morati reći ne. To moje NE, koje nakon mog izlaganja zvuči paradoksalno, ne odnosi se na sumnju da bi takvi parovi loše odgojili dijete već na onu istu svjetinu s početka priče koja bi to isto dijete isključila iz društva na najokrutniji mogući način.

Rodna neravnopravnost svoje uporište ima u obitelji kao središtu individualnog i društvenog života. Naime, znanstveno je dokazano da su upravo stavovi stečeni u ranom razdoblju socijalizacije (znači ponajprije pod utjecajem obiteljskog odgoja) posebno intenzivni, konzistentni, središnji i otporni na promjene sve do perfekcije. (Bouillet, D.,2007) Rodna ravnopravnost u obitelji ogleda se u nekoliko čimbenika i to u raspodjeli obiteljske moći, sustavu odlučivanja, ravnopravnom sudjelovanju u odgoju i autonomnosti supružnika. Ravnopravnost/neravnopravnost prvotno je određena raspodjelom poslova u kući, s tim da samo postojanje „raspodjele poslova na muške i ženske“ aludira na neki vid neravnopravnosti i stvara stereotip. Ako dijete odrasta u kući u kojoj isključivo majka kuha i čisti a otac primjerice kosi travu velika je vjerojatnost da će to dijete percipirati kao prirodnu i normalnu situaciju koju će najvjerojatnije u životu i prakticirati. U Zagrebu je 2004.g, u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta *Mladi i europski integracijski procesi*, provedeno istraživanje vezano uz rodnu ravnopravnost. Istraživanje je provedeno na 3000 reprezentativno izabranih hrvatskih građanki i građana u dobi od 15 godina i više.

Rezultati ovog istraživanja sukladni su znanstvenim spoznajama brojnih autora koji ukazuju na svojevrsne nedosljednosti stavova hrvatskih građana i građanki o pitanjima koja se tiču promicanja ravnopravnosti žena i muškaraca. (Bouillet, D., 2007) Iz istraživanja ću izdvojiti samo jedan podatak, izražen u postotcima, a to je da se čak 43,1 % ispitanika u potpunosti slaže da je bolje da žena ostane kod kuće i brine o djeci a da muškarac radi dok su djeca malena. Mislim da je postotak koji prihvaća navedenu tvrdnju u najmanju ruku zabrinjavajuć. U obzir trebamo uzeti i činjenicu da su među ispitanicima oba spola i da se zasigurno ovih 41% ne odnosi samo na jedan spol (muški). Sada se ponovo vraćamo na tezu, koju sam u radu već spominjala, da i žene u velikoj mjeri pridonose rodnoj neravnopravnosti. Stavovi o rodnoj ravnopravnosti ovise o brojnim socijalnim činiteljima, skloni su promjeni a time bi i pod određenim društvenim uvjetima mogli biti drugačiji. Višestruka su uporišta potrebi ulaganja dodatnih napora u poticanje stavova koji će u većoj mjeri pridonijeti prakticiranju ravnopravnosti žena i muškaraca u hrvatskim obiteljima. (Bouillet, D.,2007) Promjene u stavovima o rodnoj ravnopravnosti moguće je očekivati tek kada se počnu mijenjati društveni uvjeti koji podržavaju neravnopravnost. Nadalje, u kreiranju politike rodne ravnopravnosti ne smije se zanemariti okolnost da je obitelj najutjecajnije socijalno okruženje u kojemu nastaje rodno tipiziranje, te različite karakteristike obitelji utječu na stjecanje znanja o rodnim ulogama i na rodno tipizirano ponašanje. (Bouillet, D.,2007)

8. Zaključak

Zaključno možemo reći da je rodno pitanje jedna velika i kompleksna cjelina koja utječe i na koju utječe velik broj faktora. Na naše poimanje roda i spola utječe obitelj u kojoj odrastamo, ulica u kojoj živimo, škola koju pohađamo, kultura koju vrednujemo, Bog kojem se molimo, knjiga koju čitamo.....i još velik broj čimbenika. Koliko će i kojoj mjeri sve to imati utjecaj na nas ovisi o našem identitetu ponaosob. Slika o rodnom identitetu na društvenoj razini strogo je određena i vrlo jasna. Ako se rodiš ženskog spola ti si žena i tako se trebaš ponašati, što god to određeno društvo nalagalo. Ako se ponašaš mimo pravila društva biti ćeš etiketiran i degradiran. I cijela priča o rodnom identitetu tu počinje i završava.

U radu sam više bila usmjerena na nametanje pravila i normi ženskom rodu jer smatram da su iste po tom pitanju puno više „zakinute“. Premda se situacija vezana uz ženski rod kroz povijest mijenjala na bolje, u smislu ostvarivanja puno većih prava žena, još uvijek ne možemo tvrditi da postoji ravnopravnost između spolova u niti jednoj društvenoj sferi. Postoji velika vjerojatnost da ona nikada neće niti postojati. Bar ne u onoj mjeri koja bi ženu učinila ravnopravnom muškarcu po svim društvenim pitanjima. Razlog zbog kojeg je to tako ne leži samo u glorificiranju muškog roda već i u prihvaćanju žena svog nametnutog inferiornog položaja. Stoga smatram da je važno da svaka žena osvijesti rodnu neravnopravnost a ne da ju prihvaća kao nekakvu datost. O tome treba pričati, polemizirati, buniti se...na glas! Svaka žena po tom pitanju može napraviti puno na individualnoj razini. Ne mora se nužno pokrenuti nekakav pokret da bi se stvari promijenile. Jer je dokazano da se mogu promijeniti. I vremenom će se mijenjati sve više. Zsigurno će neki rad s ovom tematikom za desetak godina imati potpuno drugačije smjernice i zaključke. Samo se nadam u korist ženskog spola i roda.

9. Literatura

- Adamović, M. (2011), *Žene i društvena moć*, Plejada- Institut za društveno istraživanje, Zagreb
- Barilar, V. i druge (2001), *Aktivistkinje: Kako opismeniti teoriju*, Centar za ženske studije, Zagreb
- Butler, J. (2000), *Nevolje s rodom*, Zagreb
- Drakulić, Ilić, S. (1984), *Smrtni grijesi feminizma*, Znanje Zagreb
- Đorđević, J., (1975), *Žensko pitanje: Antologija marksističkih tekstova*, Beograd
- Europski ženski lobi, (2005), *Proračunom prema ravnopravnosti spolova*, Zagreb
- Kreacija spola i roda*
- Milivojević, J. i Markov, S., (2011), *Uvod u rodne teorije*, Novi Sad
- Mill, S., (2000), *Podređenost žena*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb
- Phillips, A., (2001), *(O)rađanje demokracije*, Ženska infoteka, Zagreb
- Rowbotham, S., (1983), *Svest žene- svet muškarca*, Beograd
- Yuval-Davis, N., (2004), *Rod i nacija*, Ženska infoteka, Zagreb
- Walby, S., (2005), *Rodne preobrazbe*, Ženska infoteka, Zagreb
- Walter, N. (2011) *Žive lutke-povratak seksizma*, Zagreb
- Wilson Shhaef, A. (2006), *Biti žena*, Zagreb

- Anić,R., (2008), *Spolne razlike u religioznosti pod vidom obrazovanja*
- Bouillet, D. (2007) *Sociokulturni činitelji rodne ravnopravnosti u hrvatskim obiteljima*, izvorni znanstveni rad
- Galić,B., (2002), *Moć i rod*, Revija za sociologiju
- Grozđanić, S. (2000), *Jednoroditeljske obitelji prema uzrocima njihovog nastanka*, Zagreb
- Kamenov,Ž.,Huić,A. I Jugović,J., (2010), *Uloga iskustva rodno neravnopravnog tretmana u obitelji u percepciji,stavovima i sklonosti rodnoj diskriminaciji*, Izvorni znanstveni članak
- Knežević, Đ.,(2011) *Analiza osnovnoškolskih udžbenika povijesti iz rodne perspektive*, stručni rad
- Pećnik,L., Sindik,J.,(2013), *Neki aspekti psihološke antropologije žene*, stručni rad
- Radulović,L., (2006), *Religija i rod: Kritički osvrt na pristupe istraživanju*
- Škrlec,M., (2010), *Dihotomija privatno/javno u ženskom ključu*, Stručni rad
- Tomašević,L., (2003), *Fenomenologija i moralna prosudba homoseksualnosti*,Crkva u svijetu